

Н. ЛИСЕНКО, І. РЯБІНІНА, Н. ТЕНДІТНА

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

DOI 10.31865/2414-9292.24.2025.350508

УДК 378.016:811.161.2:821.161.2-047.22

**ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
А4.01 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА)
ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І
ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО І МОВОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ**

Наталія Лисенко

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0003-2371-448X
1609natali@ukr.net

Ірина Рябініна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0002-4170-654X
ryabina.slav@gmail.com

Надія Тендітна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0002-2001-5379
tenditna2017@ukr.net

Анотація. Формування компетентностей через міждисциплінарний взаємозв'язок допомагає здобувачам набути навички, які є важливими для успішної кар'єри за спеціальністю А4.01 Середня освіта (Українська мова і література). Процес формування компетентностей сприяє розвитку особистості здобувача. У межах однієї освітньої програми завдяки міждисциплінарному підходу можна вивчати освітні компоненти літературознавчого й мовознавчого спрямування, зокрема «Вступ до літературознавства», «Історія української літератури», «Фольклор», «Україна у світовому літературному просторі», «Дитяча література», «Мовно-літературний аналіз тексту», «У світі сучасної підліткової літератури», «Література рідного краю», «Література початку ХХІ століття», «Вступ до мовознавства»,

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

«Сучасна українська літературна мова».

У ході проведення дослідження зібрано та узагальнено теоретичний матеріал із досліджуваної теми; проаналізовано авторські методики та пропозиції міждисциплінарної взаємообумовленості; визначено особливості та переваги міждисциплінарності; виявлено спільне й відмінне в функціонуванні певних міждисциплінарних взаємозв'язків при вивченні конкретних освітніх літературознавчих і мовознавчих компонентів. Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) в закладах вищої освіти має стати важливим елементом сучасної освітньої практики, який у майбутньому матиме величезний вплив на розвиток особистості та суспільства в цілому.

Ключові слова: компетентність; освітній компонент; здобувач; середня освіта; міждисциплінарність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Наприкінці ХХ ст., у період інтеграції України в європейський освітній простір, почали відбуватися докорінні зміни в парадигмі й методології вищої освіти. Суспільству потрібна професійно-компетентна молодь, яка вміє швидко адаптуватися в нестабільних умовах, здатна до самореалізації, самовизначення, самоусвідомлення в реаліях сучасного життя. Закон України «Про освіту» визначає формування й розвиток компетентностей, які необхідні для професійної діяльності за певною спеціальністю задля забезпечення конкурентоздатності на ринку праці та мобільності та перспектив кар'єрного зростання упродовж життя. Міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість предметних компетентностей освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування визначається освітньо-професійними програмами відповідної спеціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд науковців, зокрема Н. Козак (2020), О. Квітка (2019), О. Самойленко (2000), С. Дриль (2018), у своїх публікаціях розглядали формування ключових компетентностей здобувачів різних предметних спеціальностей. На думку дослідників, у закладах вищої освіти повинні формувати такі компетентності, які стануть у нагоді майбутнім фахівцям. Саме розвиток загальних, спеціальних та фахових компетентностей у студентів не лише сприяє їхньому особистісному зростанню, а й готує їх до викликів сучасного ринку праці. Вважається, що підготовка майбутніх фахівців повинна відбуватись із врахуванням нових економічних, політичних і культурних реалій сьогодення та майбутнього.

У збірнику «Шляхи формування компетентностей здобувачів освіти» (Хомич, 2022) висвітлено питання щодо шляхів та методів формування загальних і професійних компетентностей здобувачів освіти на заняттях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для проведення

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

дослідження заплановано: за допомогою загальнонаукового методу спостереження зібрати та узагальнити теоретичний матеріал із досліджуваної теми; завдяки описовому проаналізувати авторські методики та пропозиції міждисциплінарної взаємообумовленості; для тлумачення особливостей та переваг міждисциплінарності застосувати контекстуально-інтерпретаційний аналіз; зіставний метод дозволить виявити спільне й відмінне у функціонуванні певних міждисциплінарних взаємозв'язків при вивченні конкретних освітніх літературознавчих і мовознавчих компонентів.

Результати дослідження. За «Тимчасовим стандартом вищої освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»» в освітньо-професійній програмі «Середня освіта (Українська мова і література)» першого (бакалаврського) рівня (Освітня (освітньо-професійна) програма «Середня освіта (Українська мова і література)», 2025) сформульовано інтегральну, 12 загальних (ЗК), 10 спеціальних (фахових), спільних для всіх предметних спеціальностей (СК), та 7 компетентностей предметної спеціальності (ПК), яким відповідають програмні результати навчання (25 ПРН). Інтегральна компетентність (здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теоретичних знань і практичних умінь із наук предметної спеціальності, педагогіки, психології, теорії та методики навчання і характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу на рівні базової середньої освіти – авт.) є загальною не тільки для всіх освітніх компонентів зазначеної програми, але і для всіх ОПП «Середня освіта» з різними предметними спеціальностями.

Для всіх освітніх компонентів філологічного напрямку спільними є: три загальні – (ЗК1, ЗК3, ЗК11) (здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, до комунікації іноземною мовою за предметною спеціальністю; здатність до адаптації та дії в новій ситуації, застосування соціальних навичок (т.з. softskills) у професійній діяльності – авт.) та дві спеціальні (фахові) компетентності – (СК2, СК10) (здатність забезпечувати навчання учнів державною мовою, формувати й розвивати їхні мовно-комунікативні вміння та навички в галузі предметної спеціальності; здатність до організації різних видів і форм навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів у межах предметної спеціальності (у закладах загальної середньої освіти) – авт.).

Згідно з проектом «Стандарту вищої освіти спеціальності А4 Середня

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

освіта (за предметними спеціальностями)» (Проект Стандарту вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) Міністерства освіти і науки України, 2023) визначено компетентності предметної спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література), серед яких: здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови і літератури в практиці навчання української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти; здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах; здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й створення зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення здобувачів освіти в процесі говоріння й підготовки творчих робіт; здатність орієнтуватися в українському літературному процесі на тлі світового (від давнини до сучасності), уміння використовувати здобутки українського письменства для формування національної свідомості, світогляду учнів, їхньої моралі, ціннісних орієнтацій в сучасному суспільстві; здатність застосовувати у власній практичній діяльності сучасні підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання та діагностування навчальних досягнень здобувачів освіти з української мови та літератури, ураховуючи передовий український й міжнародний досвід; здатність володіти законами аналізу лінгвістичних одиниць, розуміти ієрархічний взаємозв'язок між ними; здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах середньої освіти. Дані компетентності формуються відповідно до специфіки обов'язкових і вибіркового компонентів (мовознавчий чи літературознавчий аспект лежить в основі – авт.).

За таким самим принципом визначаються й програмні результати навчання. Спільними є п'ять, а саме: ПРН2 (демонструє вміння навчати учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння й навички засобами навчального предмету та інтегрованого навчання – авт.), ПРН3 (називає й аналізує методи цілепокладання, планування та проектування

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

процесів навчання й виховання учнів на основі компетентнісного підходу з урахуванням їхніх освітніх потреб; класифікує форми, методи й засоби навчання предмету в закладах загальної середньої освіти – авт.), ПРН7 (демонструє знання основ фундаментальних і прикладних наук (відповідно до предметної спеціальності), оперує базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності – авт.), ПРН8 (генерує обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами – авт.), ПРН11 (виявляє навички роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, пояснює необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання гендерного паритету в професійній діяльності – авт.), ПРН12 (аналізує власну педагогічну діяльність та її результати, здійснює об'єктивну самооцінку і самокорекцію своїх професійних якостей – авт.).

За освітніми компонентами літературознавчого й мовознавчого спрямування спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) проєкт «Стандарту вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)» пропонує закріпити такі програмні результати навчання: знає сучасні філологічні засади навчання української мови та літератури, мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності, провідні тенденції розвитку літературного процесу в Україні; пояснює особливості розвитку української мови та літератури, специфіку перебігу літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою; порівнює мовні й літературні факти, явища, визначає їхні подібності й відмінності; володіє комунікативною компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти); володіє навичками аудіювання й створення текстів різних стилів і жанрів та застосовує ці вміння в процесі формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти; застосовує різні види аналізу художнього твору, визначає його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції й новаторство, зв'язок твору з фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури; використовує гуманістичний потенціал української мови та літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України; володіє особистісно орієнтованим, діяльнісним,

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

компетентнісним та іншими сучасними підходами до викладання української мови та літератури, застосовує український і міжнародний досвід в навчанні здобувачів освіти; володіє методами й методиками діагностування навчальних досягнень здобувачів освіти з української мови та літератури; уміє здійснювати педагогічний супровід; використовує закони аналізу лінгвістичних одиниць для моделювання подібних у стандартних і нестандартних мовленнєвих ситуаціях, застосовує різні види аналізу мовних одиниць, визначає їх місце в тексті й мовленні, розуміє взаємозв'язок та ієрархію таких одиниць; має критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань, знає мовно-літературний контекст та реалізує його в освітньому процесі.

Літературознавчі ОК є одними з двох основних за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Українська мова і література)» першого (бакалаврського) рівня. *На відміну від мовознавства, яке розглядає мову в усіх її виявах та побутуванні, літературна наука вивчає насамперед особливості, закономірності й секрети словесного мистецтва, художньої мови. Поставши в синкретичному (нерозмежованому – авт.) вигляді літературні освітні компоненти, спеціалізуючись і самозаглиблюючись, водночас розвиваються й у напрямі взаємозближення, синтезу наук і мистецтв у процесі осягнення, естетичного переживання людиною цілісності буття, безперервного шукання істини, творення нової дійсності.* За освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Українська мова і література)» першого (бакалаврського) рівня традиційно виділяються три обов'язкові компоненти «Вступ до літературознавства», «Історія української літератури», «Фольклор», і шість вибіркових – «Україна у світовому літературному просторі», «Дитяча література», «Мовно-літературний аналіз тексту», «У світі сучасної підліткової літератури», «Література рідного краю», «Література початку ХХІ століття».

Метою вивчення ОК «Вступ до літературознавства» є розглянути зі здобувачами зміст основних теоретико-літературних питань, проблем, підготувати їх до майбутнього вивчення курсу «Теорія літератури» (вивчається на другому (магістерському) рівні – авт.); закласти необхідне теоретичне загальнофілологічне підґрунтя, бо здобувач-філолог, якщо він хоче стати серйозним дослідником, повинен оволодіти засобами й прийомами філологічного дослідження. Вивчення даного компонента повинно супроводжуватися формуванням у здобувачів навичок самостійної літературознавчої роботи, зокрема, умінь користуватися підручниками,

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

посібниками, словниками, що сприятиме критичному осмисленню шляхів і прийомів літературознавчого аналізу художніх творів, привчатиме здобувачів глибше засвоювати й осмислювати вивчений матеріал, зіставляти різні думки. Основними завданнями вивчення «Вступу до літературознавства» є: дати поняття про основні елементи теорії літератури; систематизувати та поглибити знання про літературний процес загалом і його складові зокрема; навчити здобувачів орієнтуватись у складних питаннях теорії літератури; сформувати вміння розрізняти елементи композиції твору, засоби виразності (тропи, стилістичні фігури), форми римування, віршові розміри, типи віршових строф; орієнтуватися в царині літературних родів та жанрів; визначати естетичні риси кожного літературного напрямку, їх суспільно-історичні та філософсько-психологічні засади, своєрідність; місце й час зародження й розвитку літературних напрямків, представників, що дотримувалися творчих принципів цих напрямів у світовій та українській літературах; навчити класифікувати літературні твори за стилями та напрямками.

Обов'язковий компонент курсу «Історія української літератури» (грец. *historia* – оповідь про минуле і лат. *literatura* – буквене письмо – авт.) вивчає особливості розвитку художньої літератури у зв'язках і взаємовпливах; роль окремих письменників і творів у літературному процесі; формування родів, видів, жанрів, напрямів, течій; *літературні явища, події, факти, імена з погляду їхнього руху в часі й просторі. «Чистого» історика літератури має цікавити насамперед літературний процес: фіксація творів, подій, письменників, літературних угруповань, шкіл, напрямів, течій. Як показує практика, такого майже не буває, як не буває історії літератури в її «чистому» вигляді. Адже осмислення літературного процесу неможливе без узагальнень, висновків, порівнянь, спроб вивести певні закономірності тощо.* Історія художньої літератури досліджує розвиток літератури у зв'язку з розвитком суспільства; соціальним, культурним середовищем, починаючи від найдавніших часів і закінчуючи творами сьогодення. Існують національні, континентальні й всесвітня історії літератури. Художня література кожного народу має свої специфічні особливості.

Метою вивчення ОК «Фольклор» (англ. *folk* – народ, *lore* – знання, вчення – авт.) є виявлення генетичного зв'язку між дописемною та писемною словесно-художньою творчістю, осмислення аналізу здобутків писемної літератури та фольклору; здійснення літературознавчого та історико-культурного аналізу фольклорних творів; аналіз сучасних фольклоротворчих процесів у контексті вітчизняної культури; ознайомлення здобувачів із методикою збирання

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

фольклорних творів. До виникнення письма художні твори розповсюджувалися в усній формі. Твори усної народної творчості мають назву «фольклор». Фольклорні твори з'являються й після виникнення писемності. Розвиваючись паралельно з художньою літературою, фольклор взаємодіє з нею, впливає на неї.

Літературознавчі освітні компоненти пов'язані з такими обов'язковими, як «Історія України і української культури», «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова», «Філософія», «Психологія».

Художні твори з'являються в певних історичних умовах, у них завжди відображаються особливості часу. Літературознавець повинен знати історію, щоб зрозуміти те чи інше літературне явище. З цією метою дослідники вивчають архівні матеріали, мемуари, листи, щоб глибше зрозуміти події, атмосферу епохи, біографію митця. Це не лише сьогоденний відгук на історичні події в літературознавчому аспекті, а й новочасне переосмислення ідеології суверенності України, новий погляд на, здавалося б, відомий фактичний матеріал.

Літературознавчі освітні компоненти взаємодіють із мовознавчими. Художні твори є матеріалом для лінгвістичних досліджень. Мовознавці розшифровують знакові системи минулого. Літературознавство, вивчаючи особливості мов, якими написані твори, не може обійтися без допомоги лінгвістики. Вивчення мови дає можливість глибше зрозуміти специфіку художньої літератури.

На розвиток літератури й літературознавства впливає філософія: раціоналізм – філософська основа класицизму, сенсуалізм – філософська основа романтизму, позитивізм – філософська основа реалізму й натуралізму. На літературі XIX – XX ст. позначився вплив екзистенціалізму, фрейдизму, інтуїтивізму. Тому обов'язкові компоненти взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Літературознавство має контакти з психологією. Головний предмет художньої літератури – людина. Вивчення психології дає можливість глибше проникнути в її внутрішній світ, зрозуміти процеси художньої творчості.

Мовознавчі ОК є одними з двох основних за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Українська мова і література)» першого (бакалаврського) рівня. Оскільки мова – єдиний універсальний засіб спілкування, то зв'язки мовознавства з іншими освітніми компонентами є надзвичайно різноманітними й глибокими. Важко назвати наукову галузь, яка б не була пов'язана з мовознавством.

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

Мовознавчі ОК, особливо загальне мовознавство, найбільш органічно пов'язане з обов'язковим компонентом «Філософія». Філософія – це база, на основі якої розвивається мовознавство; вона вказує шляхи розв'язання основних мовознавчих проблем: суть, походження, розвиток мови, співвідношення мовної форми та змісту тощо. Жодна лінгвістична теорія не може не порушити питання про відображення людським мисленням довкілля та питання про відношення мислення до мови. І це цілком закономірно, бо мислення здійснюється переважно за допомогою мови, і дослідити характер мислення можна тільки через мову. Такі кардинальні проблеми обов'язкового компоненту «Вступ до мовознавства», як зв'язок мови й мислення, взаємовідношення між мовою та суспільством, специфіка відображення людиною довкілля в мові, знаковість мови (до речі, вона вже була порушена давньогрецькою класичною філософією), структурне членування й внутрішні зв'язки мовної структури, мовні універсалиї, методи й методики лінгвістичного дослідження не можуть бути розв'язані без вивчення ОК «Філософія». В історії теоретичного мовознавства відображено всі різновиди філософських концепцій. У свою чергу мовознавство збагачує філософію новими фактами, що ілюструють філософські твердження.

Оскільки мовознавство належить до суспільних наук, то, природно, тіснішими є його взаємозв'язки з освітніми компонентами гуманітарного напрямку: «Історія України і української культури», «Вступ до літературознавства», «Соціально-політичні студії». Зв'язок мовознавства з історією, як і з іншими науками, є обоюстороннім. З одного боку, мовознавчий ОК допомагає історії, проливаючи світло на певні історичні факти, з іншого – використовує свідчення історії для пояснення суто мовних явищ. Скажімо, той факт, що назви тварин мають спільну етимологію в більшості індоєвропейських мов, а назви рослин – різну, наводить на думку, що індоєвропейці спочатку займалися скотарством, а вже пізніше, коли розселилися на великі території, втратили контакти; серед них почали диференціюватися мови, люди стали обробляти землю й вирощувати зернові та інші культури.

Історики теж нерідко допомагають мовознавцям пояснити мовні факти. Особливо помітні взаємозв'язки з історією в словниковому складі мови й у сфері та характері функціонування мови (пор.: укр. гетьман, булава, яничар – авт.). За даними словника можна відтворити, скажімо, картину економічного, суспільного й культурного життя слов'ян. Спільні численні назви для проточних і стоячих вод, озер, боліт, лісів, урочищ указують на те, що давні слов'яни жили в лісистих місцевостях (у слов'янських мовах немає давніх назв, пов'язаних зі

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

степом— авт.). Словник засвідчує контакти народів, наслідком чого є значне поширення в українській топоніміці тюркізмів та іранізмів. Нерідко навіть семантична зміна в слові може вказати на якийсь історичний факт. Стосовно словника як історичного джерела, треба пам'ятати, що мовні матеріали потребують перевірки й уточнення істориків, археологів, етнографів. Комплексне використання мовних даних, пам'яток матеріальної культури та історичних джерел може дати реальну картину світу.

Тісний зв'язок ОК «Вступ до мовознавства» і «Сучасна українська літературна мова» мають із соціологією – наукою про закономірності й рушійні сили розвитку та функціонування соціальних систем – суспільства загалом і його соціальних груп. Цей зв'язок детермінований тим, що мова є явищем суспільним, виникає й розвивається тільки в суспільстві, впливає на суспільство – і водночас стан мови значною мірою залежить від суспільства. На стику соціології й мовознавства виникла соціолінгвістика – наука, яка вивчає соціальну природу мови, її суспільні функції, вплив соціальних чинників на мову й роль мови в суспільному житті.

Прозорим є взаємозв'язок освітніх компонентів мовознавчого і літературознавчого спрямування. Мова є першоелементом літератури, її будівельним матеріалом. Тому мовознавство настільки тісно переплітається з літературознавством, що вони об'єднані в одну комплексну науку – філологію. Відмінність між мовознавчим і літературознавчим підходами до вивчення мови художнього твору, на думку деяких учених, у тому, що лінгвіст іде у вивченні мови художнього твору від мовних одиниць і категорій, їх організації до художньо-естетичного змісту твору, а літературознавець, навпаки, – від ідейно-художнього змісту до його втілення засобами мови. Із мовознавством і літературознавством (філологією – авт.) тісно пов'язана герменевтика – мистецтво тлумачення текстів, учення про принципи їхньої інтерпретації, розуміння.

Із природничих наук мовознавчі освітні компоненти пов'язані з ОК «Психологія» та «Інформаційні технології». Давню традицію взаємозв'язків засвідчують мовознавство й психологія – наука про процеси й закономірності психічної діяльності. Психологічні теорії мови набули поширення у другій половині XIX ст. (психологічний напрям у мовознавстві представлений такими відомими німецькими лінгвістами, як Г. Штейнталь, В. Вундт, і видатним українським мовознавцем О. Потебнею – авт.). У 50-ті роки XX ст. на стику мовознавства й психології виникла психолінгвістика – наука, яка вивчає процеси

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

формування та сприйняття мовлення. Взаємопроникнення мовознавства й психології зумовлене тим, що функціонування мови є наскрізь психологічним. Процес мовного спілкування, сприйняття, розуміння мовлення неможливо пояснити без психології. Більше того – уся мовна система зберігається в психіці, у свідомості людини. Значна кількість семантичних процесів (метафоричні, метонімічні перенесення, зближення значень та ін.) пояснюються законами асоціації, бо зв'язок предмета з його назвою має психічний характер.

Останніми роками поживалися зв'язки мовознавчих освітніх компонентів з ОК «Основи медичних знань». Медики використовують мовні факти для діагностики захворювань, а мовознавці користуються медичними даними для прогнозування мовленнєвої поведінки. На стику медицини й мовознавства виникла нейролінгвістика – наука, яка на основі лінгвістичних даних вивчає функції й зони центральної нервової системи, пов'язані з мовою (в нормі й патології – авт.). На межі мовознавства й психіатрії перебувають дослідження особливостей мовлення при різних видах психічних захворювань. Для розуміння особливостей фізіології людини мова відіграє особливу роль, що нині враховується в психотерапевтичній практиці (тексти для самонавіювання – авт.).

Виникнення обчислювальної (комп'ютерної, інженерної) лінгвістики, предметом якої є вивчення мови, пов'язане з можливостями машинної обробки та переробки інформації, що міститься в одиницях мови, й інформації про саму мову, її будову, функціонування, є наслідком контактування мовознавства й кібернетики. Теорія інформації, або інформатика (її розглядають то як самостійну науку, то як складову частину кібернетики), вивчає проблеми передавання, приймання, зберігання, перетворення й обчислення інформації, її власний об'єкт – функціонування інформації в системах «людина – людина» і «людина – машина – людина». Водночас одним із об'єктів вивчення теорії інформації є мова як засіб зберігання, переробки й видачі інформації. Крім того, теорія інформації змикається з лінгвістичним забезпеченням інформаційних систем. Зв'язок мовознавства з теорією інформації позначився на використанні її понять у лінгвістичних дослідженнях. Зокрема, такі поняття, як код (спосіб запису повідомлення – авт.), біт (одиниця виміру інформації – авт.), надлишковість (різниця між граничною можливістю коду й середнім обсягом передаваної інформації – авт.), ентропія (міра невизначеності обсягу недостатньої інформації, яка залежить від кількості знаків у коді й імовірності їх появи в тексті – авт.) та багато інших стали лінгвістичними термінами. Отже, серед явищ, які є об'єктами різних наук, важко знайти такий об'єкт, який хоча б

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

віддалено нагадував людську мову.

Мову можна вивчати з найрізноманітніших поглядів і в найрізноманітніших аспектах. Багатоаспектність дослідження мови зумовлена її складністю. Саме тому сучасне мовознавство являє собою комплекс численних освітніх компонентів, які то зближуються й перехрещуються, то розходяться. Мовознавство стало фундаментальною когнітивною наукою з надзвичайно широким прикладним спектром. Стрімкий науково-технічний розвиток, який є особливо помітним у другій половині ХХ ст., характеризувався тим, що наука і техніка входили в усі сфери людської діяльності. Лінгвістика з периферійної науки стала однією з найвагоміших. Суттєвою особливістю сучасної науки загалом і мовознавства зокрема є прагнення до фундаментальних теоретичних досліджень. Водночас з теоретичним поглибленням пізнання певного об'єкта наука розширює сферу практичного застосування своїх результатів. Так, саме у другій половині ХХ ст. виникають такі нові галузі мовознавства, як лінгводидактика, інтерлінгвістика, обчислювальна, інженерна лінгвістика тощо, які належать до галузі прикладної лінгвістики. Прикладна лінгвістика – напрям у мовознавстві, який опрацьовує методи розв'язання практичних завдань, пов'язаних із використанням мови, і зорієнтований на задоволення суспільних потреб. До традиційних проблем прикладної лінгвістики належать укладання словників, розробка алфавітів і систем письма, транскрипції усного мовлення та транслітерації іншомовних слів, лінгвістичне обґрунтування викладання рідної та іноземних мов, переклад з однієї мови на іншу, стандартизація й уніфікація науково-технічної термінології, укладання спеціальних лінгвістичних довідників, створення штучних мов, удосконалення орфографії і пунктуації, мовна культура тощо.

До нових проблем прикладної лінгвістики належать автоматичний (машинний) переклад, створення інформаційних мов, автоматичне анотування та індексування документів, лінгвістичне забезпечення роботи інформаційних систем, автоматична переробка текстової інформації, лінгвістичне забезпечення автоматичних систем управління (АСУ), автоматичний аналіз (розпізнавання) й автоматичний синтез тексту та ін. Прикладна лінгвістика тісно пов'язана з математикою, кібернетикою та інформатикою. Найважливіші проблеми прикладного мовознавства – машинний переклад та інформаційна служба. Проблеми машинного перекладу більше п'ятдесяти років. Першого робота-перекладача демонстрували в 1954 р. у Нью-Йорку. Однак оптимістичні заявки вчених щодо можливостей автоматичного перекладу не справдилися –

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

результати в цій галузі посередні. Пояснюється це багатьма труднощами, які на сучасному етапі важко подолати. Головні з них пов'язані з тим, що машина зовсім по-іншому, ніж мозок людини, сприймає мову й не може так, як людина, здійснювати аналіз і синтез тексту. Це зумовлено, по-перше, асиметрією мовних знаків і мовлення загалом (неоднозначність слів і фраз, невідповідність між смисловим і формальним членуванням речень – авт.). Людина за кожною фразою бачить ситуацію, машина – ні. По-друге, машина поки що не вміє визначати зв'язки слів, особливо в разі вільного порядку слів, і синтагматично членувати фрази, які поза ширшим контекстом припускають варіативність. Нині створено чимало програм перекладу різних галузевих текстів у США, Великобританії, Франції, Чехії, Росії, Україні та інших країнах. Створені також синтезатори мовлення, але й вони не досконалі. Машинний переклад більш дієвий при обробці ділових й наукових текстів, а стосовно художніх, особливо поетичних, то і в майбутньому їхній переклад буде непідвладний машині, хоча із стрімким розвитком ШІ такі перспективи існують.

Однією з актуальних проблем прикладної лінгвістики є проблема інформаційної служби, точніше – проблема лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем машинного типу, метою яких є зберігання, пошук і видача інформації. Із проблемою пошуку інформації пов'язані питання компресії тексту й автоматичного реферування. Тут велике значення має статистика. «Читаючи» текст, машина відбирає найчастотніші слова і, комбінуючи їх за певними правилами, складає анотацію. Незважаючи на нерозв'язані питання й недосконалість сучасних програм, машина й нині полегшує працю лінгвіста. Вона зберігає в пам'яті текстові ілюстрації значень слів, може розташувати слова за алфавітом, дати оточення кожного слова, підрахувати частоту вживання слова тощо. У нашій країні створено Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук, завданням якого є організація автоматизованої системи для укладання одномовних українських та двомовних (перекладних українсько-іншомовних й іншомовно-українських – авт.) словників. У цьому фонді готується фундаментальна академічна електронна лексична картотека, яку невдовзі зможуть використовувати мовознавці для своїх теоретичних досліджень. Дані лінгвістики застосовують також у військовій справі. Зокрема, створюється особлива командна мова, яка за широкого використання технічних засобів дає можливість у складних умовах ведення бойових дій ефективно здійснювати зв'язок із підрозділами. Лінгвістичні знання стають у пригоді й фахівцям, які займаються кодуванням і дешифруванням.

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

Встановлені лінгвістикою факти використовують і в такій, здавалось би, далекій від неї сфері, як медицина. Йдеться передусім про лікування порушень роботи ділянок головного мозку, які керують мовленням.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Окреслені міждисциплінарні взаємозв'язки й взаємообумовленості освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування засвідчують значне зростання питомої мовної та літературної ваги в системі сучасних наук, і надзвичайно широкий спектр їхнього практичного застосування. Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) в закладах вищої освіти має стати важливим елементом сучасної освітньої практики, який у майбутньому матиме величезний вплив на розвиток особистості та суспільства в цілому.

У подальшому плануємо виявити спільне й відмінне в функціонуванні певних міждисциплінарних взаємозв'язків при вивченні вибіркового освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дриль, С. (2018). Аналіз міжнародних моніторингових досліджень і реформ у галузі освіти: світовий досвід та український контекст. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 8 (2), 19–32.
2. Квітка, О. О. (2019). Формування компетентності культурної обізнаності й самовираження студентів гуманітарних спеціальностей. *Jurnalul Umanitar Modern. Republica Moldova*, 1, 23–27.
3. Козак, Н. С. (2020). Формування ключових компетентностей студентів вишу. *Сучасні досягнення в науці та освіті: зб. пр. XV Міжнар. наук. конф.*, (с. 26–30), м. Нетанія (Ізраїль), Хмельницький: ХНУ.
4. Освітня (освітньо-професійна) програма «Середня освіта (Українська мова і література)». URL: <https://surl.li/qenfke> (дата звернення: 25.07.2025).
5. Самойленко, О. М. & Бацуровська, І. В. (2000). Освіта протягом життя: педагогічні аспекти та сучасні потреби. *Педагогіка партнерства у вимірах професійної майстерності: реалії й перспективи сучасної освіти*, 159–162.
6. Проект Стандарту вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennya-proyekt-standartuvishoyi-osviti-zi-specialnosti-014-serednyaosvita-na-pershomu-bakalavrskomu-rivni-vishoyiosviti> (дата звернення: 25.07.2025).
7. Хомич, А. В. & Кузьмич, Т. П. & Літвинчук, Н. П. (2022). Шляхи формування компетентностей здобувачів освіти. *Матеріали доповідей (тез) учасників науково-практичного семінару* (54 с.). 5 травня, 2022, Любешів.

THE FORMATION OF COMPETENCES OF SPECIALTY A4.01 SECONDARY EDUCATION (UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE) OF FIRST (BACHELOR'S) LEVEL STUDENTS: INTERDISCIPLINARY INTERCONNECTION AND

Н. ЛИСЕНКО, І. РЯБІНІНА, Н. ТЕНДІТНА

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

INTERDETERMINATION OF EDUCATIONAL COMPONENTS OF LITERARY AND LINGUISTIC DIRECTION

Natalia Lysenko

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

Dnipro, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-2371-448X

1609natali@ukr.net

Iryna Ryabinina

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

Dnipro, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-4170-654X

ryabina.slav@gmail.com

Nadiya Tenditna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

Dnipro, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-2001-5379

tenditna2017@ukr.net

Abstract. The formation of competencies through interdisciplinary relationships helps applicants acquire skills that are important for a successful career in the specialty A4.01 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature). The process of forming competencies contributes to the development of the applicant's personality. Within the framework of one educational program, thanks to an interdisciplinary approach, it is possible to study educational components of literary and linguistic studies, in particular, "Introduction to Literary Studies", "History of Ukrainian Literature", "Folklore", "Ukraine in the World Literary Space", "Children's Literature", "Linguistic and Literary Analysis of the Text", "In the World of Modern Teenage Literature", "Literature of the Native Land", "Literature of the Early 21st Century", "Introduction to Linguistics", "Modern Ukrainian Literary Language".

During the research, theoretical material on the topic under study was collected and summarized; the author's methods and proposals for interdisciplinary interdependence were analyzed; the features and advantages of interdisciplinarity were identified; common and distinctive features were identified in the functioning of certain interdisciplinary relationships when studying specific educational literary and linguistic components.

The outlined interdisciplinary relationships and interdependencies of the educational components of the literary and linguistic directions testify to a significant increase in the specific weight of language and literature in the system of modern sciences, and an extremely wide range of

Формування компетентностей спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) здобувачів першого (бакалаврського) рівня: міждисциплінарний взаємозв'язок і взаємообумовленість освітніх компонентів літературознавчого і мовознавчого спрямування

their practical application. The formation of competencies in the specialty A4.01 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature) in higher education institutions should become an important element of modern educational practice, which in the future will have a huge impact on the development of the individual and society as a whole.

Keywords: competency; learning component; student; secondary education; interdisciplinarity.

REFERENCES

1. Dryl, S. (2018). Analiz mizhnarodnykh monitorynhovykh doslidzhen i reform u haluzi osvity: svitovyi dosvid ta ukraïnskyi kontekst [Analysis of international monitoring studies and reforms in the field of education: world experience and Ukrainian context]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*, 8 (2), 19–32. [in Ukrainian]
2. Kvitka, O. O. (2019). Formuvannia kompetentnosti kulturnoi obiznanosti y samovyrazhennia studentiv humanitarnykh spetsialnostei [Formation of cultural awareness and self-expression competence of students of humanitarian specialties]. *Jurnalul Umanitar Modern. Republica Moldova*, 1, 23–27. [in Ukrainian]
3. Kozak, N. S. (2020). Formuvannia kliuchovykh kompetentnostei studentiv vyshu. Suchasni dosiahnennia v nautsi ta osviti [Formation of key competencies of university students]: zb. pr. XV Mizhnar. nauk. konf., (s. 26–30), m. Netaniia (Izrail), Khmelnytskyi: KhNU. [in Ukrainian]
4. Osvitnia (osvitno-profesiina) prohrama “Serednia osvita (Ukrainska mova i literatura)”. URL: <https://surl.li/qenfke> (access date: 25.07.2025). [in Ukrainian]
5. Samoilenko, O. M. & Batsurovska, I. V. (2000). Osvita protiahom zhyttia: pedahohichni aspekt ta suchasni potreby [Education throughout life: pedagogical aspects and modern needs]. *Pedahohika partnerstva u vymirakh profesiinoi maisternosti: realii y perspektyvy suchasnoi osvity*, 159–162. [in Ukrainian]
6. Proiekt Standartu vyshchoi osvity Ukrainy pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 01 Osvita / Pedahohika, spetsialnist 014 Serednia osvita (za predmetnymy spetsialnostiamy). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennya-proyekt-standartuvishoyi-osviti-zi-specialnosti-014-serednyaosvita-na-pershomu-bakalavrskomu-rivni-vishoyiosviti> (access date: 25.07.2025). [in Ukrainian]
7. Khomych, A. V. & Kuzmych, T. P. & Litvynchuk, N. P. Shliakhy formuvannia kompetentnostei zdobuvachiv osvity [Ways of forming the students' competencies]. Materialy dopovidei (tez) uchasnykiv naukovopraktychnoho seminaru (54 s.). 5 travnia, 2022, Liubeshiv. [in Ukrainian]

Матеріали надійшли до редакції
11.09.2025 р.